П. П. Осадчук

АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ КУЙБИШЕВСЬКОГО ТА РОЗІВСЬКОГО РАЙОНІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Території вказаних районів (мал. 1) є малодослідженими в археологічному відношенні. Першим, хто можливо проводив водив археологічні. дослідження на території сучасних Куйбишевського та Розівського районів, був російський археолог Н. Е. Бранденбург. Він завідував Петербурзьким артилерійським музеєм, на місцях колишніх битв проводив розкопки, відшукуючи стародавню зброю для свого музею. Археолог хотів знайти місце битви між русько-половецькими військами та монголо-татарами на річці Калці, яка відбулася в 1223 році. Його зацікавила місцевість біля теперішнього села Вишнюватого (тодішня назва Кіршвальд), де місцеві жителі знаходили багато людських кісток. Він розкопав на цьому місці невелику могилу, в якій знаходився людський кістяк, який лежав на південь головою з витягнутими вздовж тіла руками. Бранденбург також дослідив два кургани поряд з «Широкою могилою», неподалік, від м. Маріупіль. В південно-західній частині насипу він знайшов кладку з каменю і декілька окремих фрагментів кераміки. з орнаментом. В іншому кургані цієї курганної групи археологом було знайдено залишки кістяка, біля черепа якого знаходились дві глиняні посудини. За визначенням Н. К. Качалової це поховання відноситься до зрубної культури (1, с.10).

В 1968 році в с. Гусарка бульдозерист планував місце під фундамент для Гусарівського краєзнавчого музею і розгорнув насип кургану, в якому було знайдено речі скіфського часу. Наукове опрацювання знахідок зробив В. Ю. Мурзін. Серед них фрагмент меча, вісім бронзових наконечників стріл, позолочена хрестовина бляха і ще одна бронзова. Всі ці речі датуються VI - початком V століття до н.е. Найбільш відомою знахідкою цього комплексу є хрестовидна бляха – аналогічна блясі з Опішлянки (2, с. 54-57).

В 1992 році археологічна експедиція Запорізького краєзнавчого музею під керівництвом В. О. Самара проводила археологічні дослідження трьох курганів поблизу сіл Білоцерківка та Благовіщенка.

У 1988 – 1992 рр. членами археологічного гуртка Шевченківської середньої школи та автором проводились археологічні розвідки по берегах річок Куйбишевського і Розівського районів. Тут виявлено залишки дев'яти місцезнаходжень пізньої бронзи поблизу сіл Вершина Друга (р. Берда), Черешневе, на території колгоспу «Зірка» (по р. Каратюк), чотири поселення біля заповідника «Кам'яні Могили» (по р. Каратиш) .

Найцікавіший численний керамічний матеріал був виявлений на поселенні поблизу с. Черешневе. Пам'ятник розташонаний на високому правому березі р. Каратюк, за 900 м, на схід від села. Розмір поселення: з півночі на південь – 200 м; з заходу на схід – 70 м. Південно-східна частина поселення порушена бульдозером. На місці порушення проведена зачистка стін траншеї, розміри якої 3хl0 м. Встановлено, що культурний шар починається від поверхні землі і включає в себе кам'яний фундамент житла між камінням якого зустрічається землисто-сіра, сіро-коричнева, чорна підлощена кераміка (мал. 2, 1-18), а також кістки тварин.

Залишки іншого поселення знаходяться на правому березі р. Каратиш, неподалік від заповідника «Кам'яні могили» (мал. 2, 2б). Пам'ятка археології була візуально обстежена. Поселення не один рік знаходилось під водою штучного водосховища. Після спуску води з нього археологічним гуртком був проведений збір підйомного матеріалу: кераміка (мал. 2, 19-24), кістки тварин, кам'яні знаряддя праці, зроблена фіксація залишків фундаменту стін жител.

Кам'яна споруда №1 (мал. 2, 27) знаходиться в південній частині поселення. Під час візуального обстеження було виявлено, що, можливо, житло складалося з двох камер.

Споруда чітко орієнтована на північ. Східна стіна житла має розміри 14,4 м, північна (овальної форми) розмір – 6,4 м. Західна стінка – 5,7 м, до якої прилягає перпендикулярно на захід стінка, можливо, іншої камери розміром 2,2 м. До неї приєднана стінка завдовжки 3 м. Південна стіна споруди не збереглася. По окремих каміннях, за допомогою яких було видно її контур, ми можемо сказати, що стіна була овальною. На місці житла і поблизу нього було знайдено кераміку землисто-сірого кольору, кістяний зломлений коньок (мал. 2, 25), кістки тварин.

Споруда №2 (мал. 2, 28) знаходиться за 300 м. на схід від споруди № 1. Вона чітко орієнтована на північ. Східна стіна має розмір 14,7 м., до якої прилягає овальна стіна розміром 6,4 м. На південь відходить стіна довжиною 5,7 м. Через 2,2 м. на південь йде західна стіна розміром 3 м. Можливо на цьому проміжку був вхід в житло. Південна частина житла не збереглась, але від неї залишились окремі каміння, по яким можна зробити висновок, що стіна була прямою, а в кінці, де вона з'єднується з східною, кут випуклої форми.

III поселення, на думку автора, заповнюють «сабатинівський вакуум» між відомими поселеннями цієї культури, яка знаходиться в Надпоріжжі, по лівому березі р. Дніпро (3, с. 8б) і поселенням біля с. Миколаївка в Приазов'ї (4, с. 94-107). Авторові відомо ще декілька поселень виявлених на сході Запорізької області.

Підйомний матеріал з поселення с. Черешневе та поселення «Кам'яні могили» передані в Запорізький краєзнавчий музей, в інститут археології І АН України.

В школах та музеях Куйбишевського та Розівського районів зберігаються археологічні знахідки, знайдені під час польових робіт. Автору вдалося оглянути 13 сокир-молотків, та їх уламків, 13 пестів та їх уламків, 7 терочників, заготівку для кам'яної свердленої сокири-молотка, булаву, уламок від булави ,заготівка, для булави, дві ступні.

Знаряддя, як правило, виготовлені з базальту, діабазу, діориту, граніту та мілкозернистих порід граніту.

Серед знайдених 13 сокир-молотків та їх уламків виділяються 3 типи: клиновидної, молотковидної, усічено-ромбові.

Клиновидного типу сокира-молоток (мал. 3, 1) була знайдена на полі поблизу с. Шевченківське. Неподалік від с. Ланцеве знайдена заготівка (мал. 3, 2), можливо, для сокир-молотка клиновидного типу. Уламок виробу з каменю знайдено за околицями с. Ланцеве (мал. 3, 3).

Усічена-ромбова форма більш поширена. З 11 сокир-молотків лише два цілі. Один був знайдений на дорозі від с. Смирнове до с. Вершина Друга (мал. 3, 7), інший – за околицями с. Олексіївка в радгоспному саду (мал. 3, 8). Уламки сокир-молотків також були знайдені поблизу сіл: Білоцерківка (мал. 3, 11), Гусарка (мал. 3, 5), Ланцеве (мал. 3, 14), Олексіївка (мал. 3, б), Розівка (мал. 3, 9, 13), Шевченківське (мал. 3, 4, 12). Уламок сокири-молотка знайдена біля селища: Кінські Роздори Пологівськаго району (мал. 3, 10).

Перечислені знахідки датуються різним часом. Найбільш достовірно автор може датувати катакамбним часам сокири з Шевченківського (мал. 3, 1), Смирнового (мал. 3, 7), Ланцевого (мал. 3,14), Олексіївки (мал, 3, 6).

Особливе місце в випадкавих знахідках посідають пести. Їх було виявлено на околицях сіл Вершина Друга (мал. 3, 24), Гусарка (мал. 3, 18), Ланцеве (мая. 3, l6, 21, 22), Олексіївка (мал. 3, 20, 25), Смирнове (мал. 3, 19, 26, 27), Шевченківське (мал, 3, 17,23). Біля с. Смирнове також знайдена ступу (мал. 3, 28). Ступу було знайдено і в с. Розівка (мал. 4, 11).

Аналогічні пести за формою були виявлені в курганних комплексах катакомбної культури на території Донбасу та в комплексах катакомбного типу на Лівобережжі Нижнього Дону. Порівняно до інших знахідок пести з сіл Ланцеве (мал. 3, 1.6), Розівка (мал. 3, 15), Смирнове (мал. 3, 19) можуть відноситись до катакомбної культури. Пести, що знайдені поблизу сіл Гусарка (мал. 3, 18) і Шевченківське (мал. 3, 17) можуть відноситись до скіфського часу.

Терочники, як інші вироби, знайдені випадково, але можливо вони потрапили з поселень зрубної та сабатинівської культур. Їх знайшли на берегах річок біля сіл Смирнове (мал. 3, 3, 4), Ланцеве (мал. 4,' 2, 6), Олексіївка (мал. 4, 1,5), Черешневе (мал. 4, 7).

Біля с. Смирнове знайдено кам'яну свердлову булаву (мал. 8), а в с. Олексіївка заготівку (мал. 4, 10). В с. Ланцеве – уламок булави (мал. 4, 9).

Таким чинам, описані вже матеріали значно розширяють джереловидну базу території, на південному сході області.

ЛІТЕРАТУРА

1. КАЧАЛОВА Н. К. Эрмитажная коллекция Н. Е. Бранденбурга (эпоха бронзы) // САИ. – 1974. – вып. В 4-12.

2. МУРЗИН В. Ю. Два раннескифских комплекса из Запорожской области. / / Новые исследование археологических памятников на Украине. – Киев, 1979.

3. БЕРЕЗАНСКАЯ С. С., ОТРОЩЕНКО В. В., ЧЕРЕДНИЧЕНКО Н. Н., ШАРАФУТДИНОВА И. Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. Киев, 1986.

4. ПРИВАЛОВА О. Я., ПРИВАЛОВ А. И. Поселение эпохи поздней бронзы возле с. Николаевка в Северном Приазовье // Древнейшие скотоводы степей юга Украины – Киев, Наук. думка, - 1987.

5. САНЖАРОВ С. Н. Каменные сверленные топоры-молотки Донбасса. // РА. – 1992. - №3.

6. ВЛАСИН М. В., ИЛЬЮКОВ Л. С. Каменные песты и ступы катакомбной культуры Нижнего Дона. // РА. – 1992. - №3.

Перелік ілюстрацій до роботи Осадчука П. П. «Археологічні розвідки на території Куйбишевського та Розівського районів Запорізької області»

Мал. 1. Археологічні пам'ятки Куйбишевського та Розівського районів Запорізької області: а – поселення ; б – кам’яні сокири-молотки; в – пести; г – булави; д – терочники ; є – ступи. .

Мал. 2. Матер'яли та плани. 1 – 18 – пос. Черешневе; 19 – 25 – пос. «Кам'яні могили». (1-24 кераміка, 25 – кістка). 26 – загальний план пос. «Кам'яні могили» (1- посіви; 2 - трава; 3 - дерева; 4 – споруда № 1, 5 – споруда № 2; 6 – залишки інших споруд). 27 – план споруди № 1; 28 – план споруди № 2 .

Мал. 3. Вироби з каменю: 1, 4, 12, 17, 23 – Шевченківське; 2-3, 14, 16, 21-22 – Ланцеве; 7, 19, 26-28 – Смирнове; 6, 8, 20, 25 – Олексіївна; 5, 18 – Гусарка; 9, 13, 15 – Рогівка; 11 – Біло церківка; 10 – Кінські Роздори; 24 – Вершина Друга.

Мал. 4. Терочники (1-7), булави (8-10) та ступа (11): 1, 5, 10 – Олексіївна; 2, 6, 9 – Ланцеве; 3-4, 8 – Смирнове; 7 – Черешневе; 11 – Рогівка.

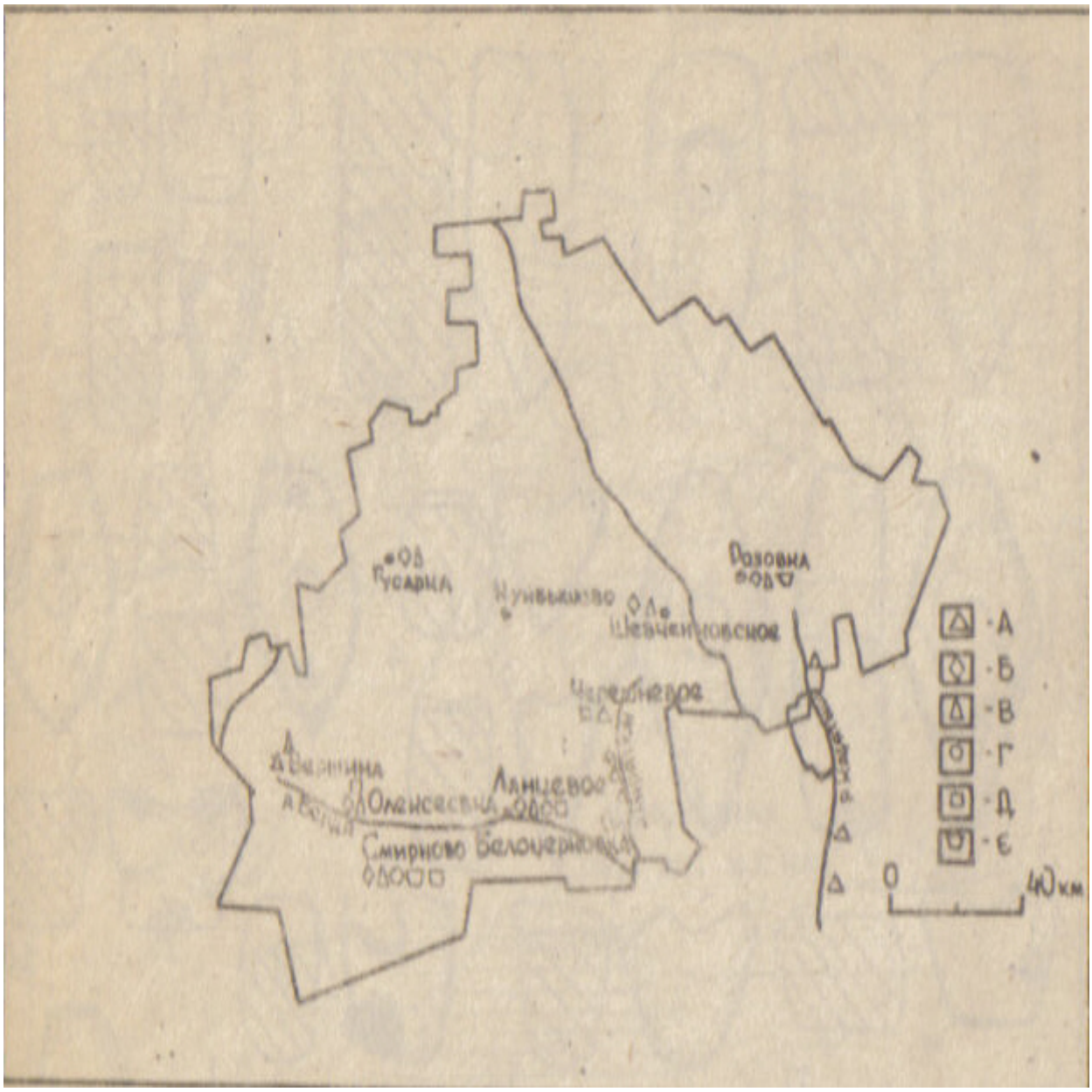
Гусарка
Розовка
Шевченковское
Ланцево
Смирново
А
Б
В
Г
Д
Е
0
40км

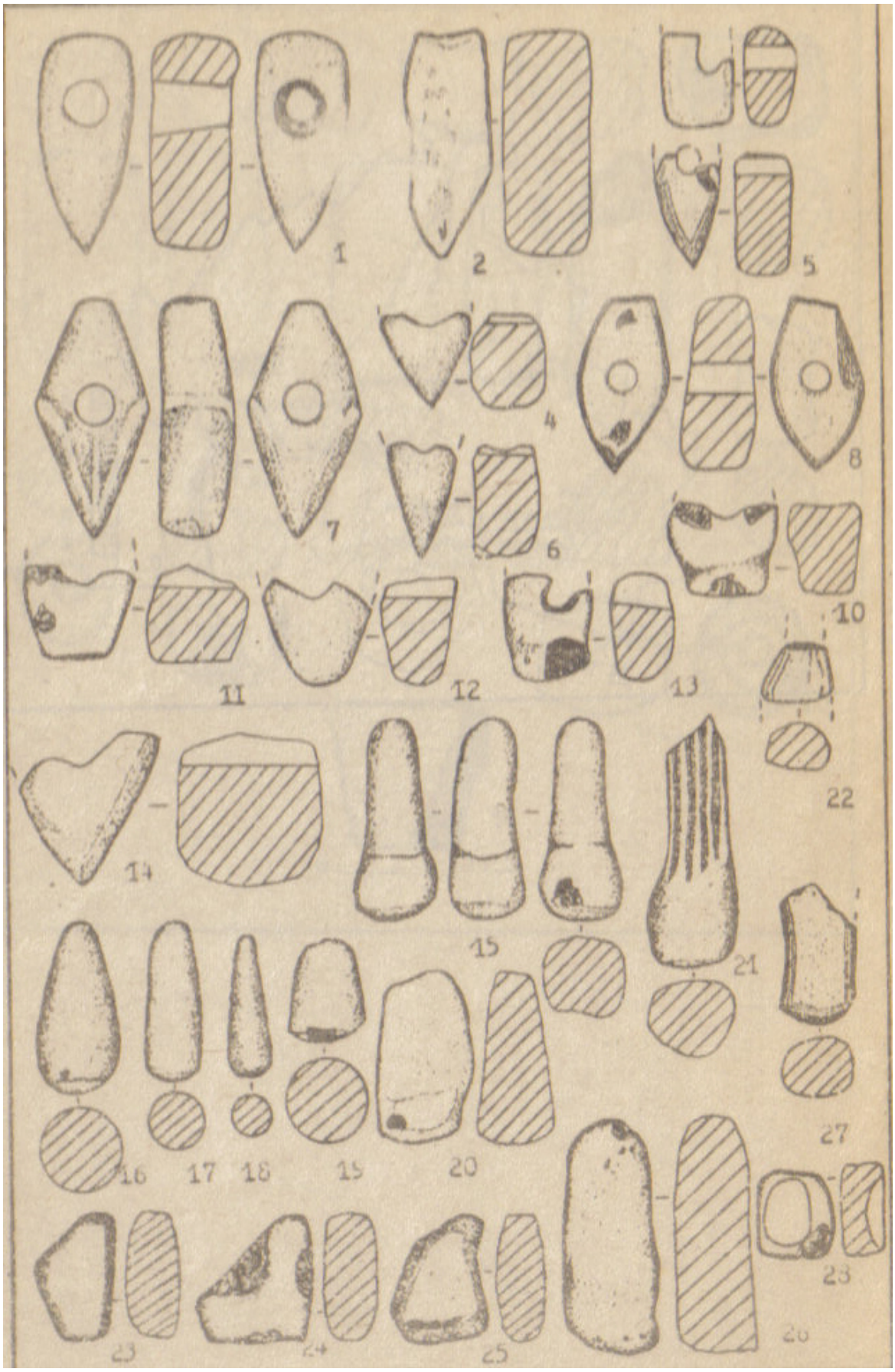
1
2
5
4
8
7
6
10
11
12
13
22
14
15
21
27
16
17
18
19
20
23
24
25
26
28

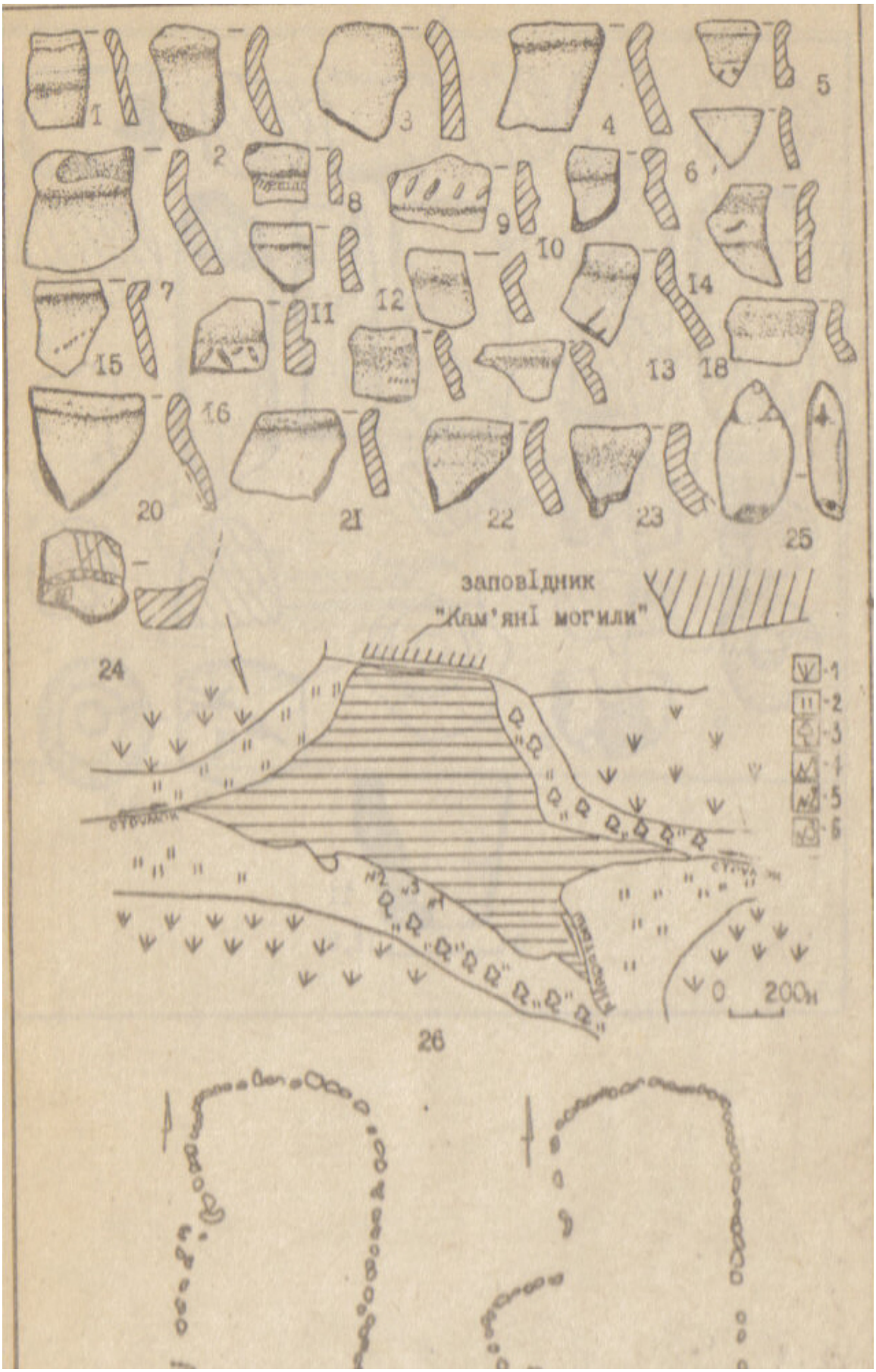
заповідник
"Кам'яні могили"
0 200м

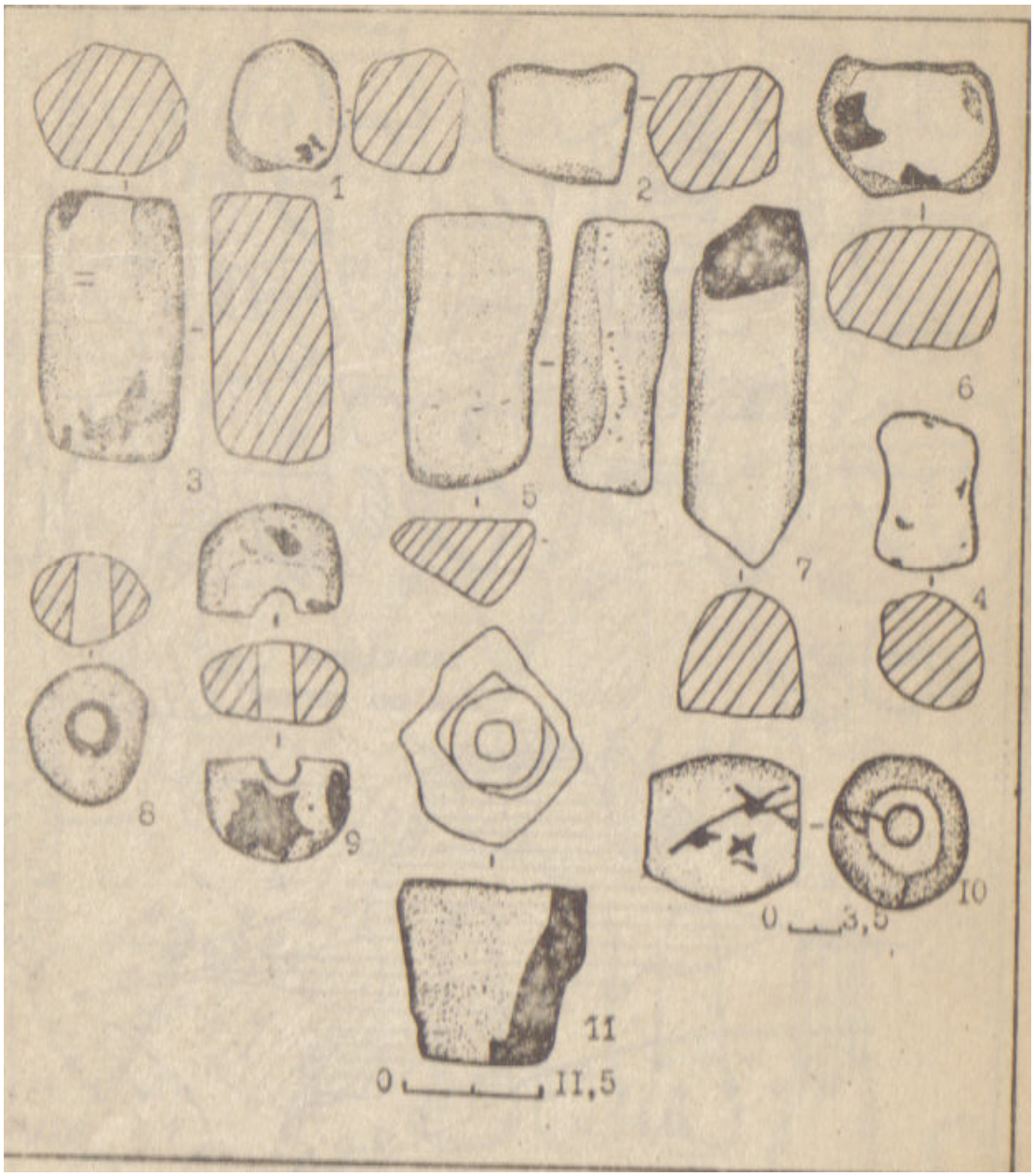
1
2
3
5
6
7
4
8
9
10
0 3,5
11
0 11,5